

Aspecte controversate ale paronimiei

de

ANA-MARIA MINUȚ

Le travail présente les aspects controversés de la paronymie: les divergences relatives au degré de la similitude formelle, la mise en cause de la confusion des paronymes, vue comme élément inhérent, respectivement, comme conséquence de la paronymie, l'omission fréquente de la distinction paronymie/ paronomase.

În literatura de specialitate se consideră adesea (vezi, de exemplu, Bidu-Vrănceanu/Forăscu 2005: 83) că studiul paronimelor prezintă mai mult o importanță practică (date fiind confuziile generate de paronimie) și mai puțin o importanță teoretică, dat fiind faptul că paronimia reprezintă, de fapt, „un accident”, nefiind în măsură să intereseze organizarea vocabularului (spre deosebire de sinonimie, antonimie, polisemie, câmpuri lexico-semantice). Indiferent de „importanța” care i se acordă în plan teoretic, se pot constata, însă, divergențe în interpretarea paronimiei.

Intrat în română din limba franceză, cuvântul *paronim* este de origine grecească, alcătuit din *para* ‘alături, lângă, aproape de’ și *onoma* ‘nume’ (DȘL, s.v. *paronim*, Zugun 2000: 273). Ideea că paronimele sînt cuvinte asemănătoare din punct de vedere formal este împărtășită de toți specialiștii, aspectului formal – esențial, „singurul obligatoriu” (Felecan 2004: 354) în definierea paronimelor¹ – alăturîndu-i-se aspectul semantic: paronimele sînt considerate „cuvinte foarte asemănătoare ca formă sonoră (deci aproape omonime), însă mai mult ori mai puțin diferite din punctul de vedere al sensului” (Hristea 1972: 49), „cuvinte asemănătoare ca formă (se deosebesc numai prin accent, printr-un fonem sau printr-o inversiune a două foneme) și deosebite (în măsură variabilă) în privința sensului” (Zugun 2000: 273), „cuvinte foarte asemănătoare sau aproape identice formal, dar al căror înțeles diferă într-o măsură mai mică sau mai mare” (Bidu-Vrănceanu/Forăscu 2005: 83), „cuvinte care, indiferent de originea lor², comportă o diferență minimă din

¹ I. Melniciuc (1997: 147) prezintă o serie de definiții în care accentul se pune exclusiv pe asemănarea formală.

² Precizarea se referă la faptul că paronimia poate viza atât cuvinte cu același etimon, cât și cuvinte cu etimoane diferite; N. Felecan (2004: 342) analizează pe larg implicațiile provenienței din același etimon asupra aspectului formal [diferențele formale putînd fi explicate prin etapele diferite în care paronimele au intrat în română, ca de exemplu *asculta* (moștenit) față de *ausculta* (neologic), specializarea semantică a unor variante (*dependență/dependință*, *investi/investi* etc.)] și asupra aspectului semantic.

Menționăm și faptul că au fost excluse din rîndul paronimelor cuplurile formate din diverse variante – învechite, populare, regionale etc. – de pronunțare și forma literară a acelorași cuvinte, ca, de exemplu: *butoneră* – *butonieră*, *pretin* – *prieten*, *indentic* – *identic*, deoarece termenii care

punctul de vedere al complexului sonor și o deosebire, mai mare sau mai mică, în ceea ce privește sensul” (Felecan 2004: 343) etc.

Referitor la criteriul formal, divergențe apar în legătură cu gradul de asemănare formală. Sînt general acceptate trei situații, fie deductibile în urma exemplurilor oferite (vezi, de exemplu, Hristea 1984), fie specificate în mod expres, ca, de exemplu, în *Dicționarul de paronime* al lui Nicolae Felecan care, pentru a oferi o clasificare „operantă”, „ușor de înțeles”, bazată „pe fapte formale sigure” și care nu conduce la „o extindere exagerată a fenomenului”, include în lucrarea sa perechile de felul următor: 1) „cuvinte alcătuite din același număr de foneme, dar cu distribuție diferită”: *releval/revela, antinomie/antonimie, manej/menaj, cazual/cauzal* etc.; 2) „cuvinte cu foneme vocalice sau consonantice corelative sau necorelative”: *adapta/adopta, eminent/iminent, abuz/obuz, oral/orar* etc.; 3) „cuvinte cu un fonem în plus la unul dintre membrii cuplului”: *abac/abacă, apropia/apropria simula/stimula, spic/aspic, albastru/alabastru* etc.” (2004: I, II, 337). Unele lucrări (vezi Hristea 1984, Bidu-Vrănceanu/Forăscu 2005: 83) includ în categoria paronimelor și cuvinte diferențiate prin două foneme (de tipul *colabora/corobora, eluda/elucida, inveterat/învederat, coniectură/conjunctură*), idee considerată de N. Felecan (2004: 338) „ambiguă și puțin convingătoare”, deoarece în acest caz ar fi necesar „să admitem toate situațiile în care două sau mai multe cuvinte se deosebesc prin două foneme, fie că ele privesc tema sau radicalul, fie afixele sau acestea în raport cu o formă de bază”, motiv pentru care perechi ca „*anterior/ulterior, exmatricula/înmatricula, impecabil/implacabil, grimă/grimasă* (...) etc. ar trebui considerate paronime”, ceea ce ar conduce la o „extindere considerabilă a fenomenului”.

În ceea ce privește conceperea în sens larg a paronimiei, notăm că s-a atras atenția (Felecan 2004: II, Bidu-Vrănceanu/Forăscu 2005: 84) asupra faptului că în unele dicționare de paronime (de exemplu, cele alcătuite de Silviu Constantinescu) sînt înregistrate ca paronime cuvinte sensibil îndepărtate din punct de vedere formal, ceea ce extinde în mod nejustificat sfera paronimiei: *academist – academizant, accept – acceptare – accepție (accepțiune), acceptabil*

formează aceste cupluri sînt „identici semantic, ceea ce contrazice definiția unanim acceptată a paronimelor” (Bidu-Vrănceanu/Forăscu 2005: 84; a se vedea și Felecan 2004: 344).

În această ordine de idei, atragem atenția și asupra distincției care s-a făcut (Hristea 1984: 28-30) între atracția paronimică și etimologia populară. În legătură cu fenomenul din urmă, au fost semnalate, pe de o parte, exemple de tipul *remunerație – renumerație, reclamație – lăcrămație, filigram – filigran* (în care al doilea termen reprezintă o deformare a primului termen, rezultată în urma unei false apropieri semantice), respectiv perechi de tipul *fortuit – forțat, vindecător – vindicativ* (a căror confuzie se explică și prin atracție formală, dar mai ales prin etimologia populară care vizează sensul cuvintelor).

– *acceptant, alegere – alesătură, apareiaj – aparență – apariție, balcaniadă – balcanism – balcanistică* (Constantinescu 2001).

Pe de altă parte, în lucrările care concep paronimia într-un sens mai restrâns, au fost introduse și unele criterii mai rigide, inventariate de I. Melniciuc (1997: 148): radicalul comun al constituenților cuplului paronimic, identitatea accentului, apartenența la aceeași parte de vorbire. Printre punctele de vedere divergente cu privire la delimitarea paronimiei, I. Melniciuc întrevide o soluție în identificarea „a trei noțiuni înrudite și, în același timp, distincte”: *paronime* (veritabile), care sînt „cuvinte-perechi cu radical comun”, *cvasiparonime*, „cuvinte-perechi cu radicali diferiți”, *paronomază*, „fenomen recunoscut în lingvistică drept figură de stil”³ (Melniciuc 1997: 148-149).

Alteori, se face apel în mod explicit (Bidu-Vrănceanu/Forăscu 2005: 84) sau implicit (Coteanu 1985: 128) la așa-numitul „criteriu funcțional”, a cărui luare în considerare explică accentul pus pe interpretarea paronimelor – care, dată fiind apropierea lor, pot fi confundate de vorbitori – ca sursă a unor greșeli, multe dintre ele semnalate în lucrările de cultivare a limbii.

Conform acestui punct de vedere, criteriul funcțional este esențial, dat fiind faptul că ignorarea lui ar trebui să conducă la includerea în sfera paronimiei și a unor cupluri ca „*nas – naș, deputat – derutat, purcoi – puroi* sau *pistol – piston, casă – masă, vacă – vată, chelie și chilie*, ceea ce nu ar servi vorbitorilor, întrucît, fiind termeni foarte cunoscuți, nu sînt confundați niciodată” (Bidu-Vrănceanu/Forăscu 2005: 83), reprezentînd, de fapt, „pseudoparonime” (= „grupuri de cuvinte care se deosebesc prin unul sau două foneme, dar care nu se pot confunda: *masă/casă, românesc/romanesce*”⁴ etc.) (Anghelescu/ Mareș 2003: 358). Menționăm, în aceeași ordine de idei, că și N. Felecan (2004: 354-355) delimitează „paronimele formale”, reprezentînd termeni ai vocabularului uzual care „doar cu totul izolat” pot fi confundați, de perechile constituite din termeni „periferici”, vizați în mod real de atracția paronimică.

³ Paronomază = „figură de stil, reluare a cuvîntului de bază, dezvoltat cu scopul de a crea o imagine, dar mai ales pentru efectul sonor al expresiei (< fr. *paronomase* < gr. *paronomasia* ‘cuvinte aproape asemănătoare’)” (Fierăscu/Ghiță 1979: 134); „figură de stil, constînd în alăturarea de cuvinte asemănătoare ca formă, dar cu înțeles deosebit” (MDN, s.v. *paronomază*); „figură lexico-sintactică în care sînt apropiate două cuvinte paronime a căror asemănare fonetică poate fi înfîmplătoare sau justificată etimologic; în paronomază se pot asocia: a) cuvinte cu sensuri total diferite: *Il a compromis son bonheur, mais pas son honneur* (Fontannier); *Am vrut să nu fiu eu de vină/ Că am avut numai atîta rădăcină/ Cît a rodit o rodie, și-atît* (Arghezi); b) termeni apropiați semantic ori legați prin istorie derivativă: *La toată răscrucea e-o cruce* (Arghezi)” (DȘL, s.v. *paronomază/paronomasie*) etc. Tot în DȘL este subliniat „caracterul strict mecanic al paronomazei, completat în poezia modernă prin rafinate legături contextuale de sens, realizate pe suportul fonetic asemănător al cuvintelor: *Naiadă înainte de-a fi nai,/ ții minte, Sirinx, cînd cutreierai/Arcadia* (Philippide)”.

⁴ În schimb, perechea *românesc/romanesce* este inclusă, de exemplu, în dicționarele de paronime alcătuite de N. Felecan, respectiv Gh. Bulgăr.

Invocând același criteriu al „funcționalității”, Angela Bidu-Vrănceanu și Narcisa Forăscu (2005: 84) apreciază, în legătură cu perechile formate din termeni de strictă specialitate, că probabilitatea ca aceste cuvinte să fie confundate este extrem de mică, avînd în vedere faptul că „un vorbitor obișnuit nu le folosește, iar un specialist nu le va confunda niciodată”. Este vorba de cupluri precum următoarele, extrase din *Dicționarul de paronime* al lui N. Felecan (2004): *nefrotomie* ‘deschidere chirurgicală a rinichiului pentru îndepărtarea calculilor’– *nevrotomie* ‘secționare a unui nerv periferic’; *nefropatie* ‘denumire generică a bolilor de rinichi’– *nevropatie* ‘nume generic dat unor tulburări ale sistemului nervos’; *traheidă* ‘vas lemnos unicelular prin care circulă seva brută’ – *traheită* ‘inflamație a mucoasei traheii’; *antrocoză* ‘boală caracterizată prin prezența în plămîni a unor particule de cărbune’ – *antrocnază* ‘boală a unor plante provocată de anumite ciuperci parazite’; *periuretral* ‘situat în jurul uretrei’ – *periureteral* ‘situat în jurul ureterelor’ etc.

A vedea în confuzia dintre paronime un element inerent al noțiunii respective reprezintă o opinie inacceptabilă pentru specialiști precum I. Melniciuc (1997: 149), după care „confuzia paronimelor este o consecință a necunoașterii conținutului semantic al fiecărui cuvînt din perechea paronimică sau, altfel spus, un efect negativ al paronimiei”.

Punctele de vedere prezentate *supra* dovedesc faptul că, în abordarea paronimiei, principalele controverse sînt date de divergențele referitoare la gradul de asemănare formală, de considerarea confuziei dintre paronime un element inerent, respectiv o consecință a paronimiei, de ignorarea, frecventă, a deosebirii dintre paronimie și paronomază.

Bibliografie

- Angelescu, Gabriel/ Mareș, Emilia, *Dicționar de sinonime, omonime, paronime, antonime, pleonasme*, Editura Aula, Brașov, 2003.
- Berceanu, Anton, *Dicționar de paronime*, Editura Bogdana, București, 2004.
- Bidu-Vrănceanu, Angela/ Călărașu, Cristina/ Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana/ Mancaș, Mihaela/ Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2005 (= DȘL).
- Bidu-Vrănceanu, Angela/ Forăscu, Narcisa, *Limba română contemporană. Lexicul*, Editura Humanitas Educațional, București, 2005.
- Bulgăr, Gh., *Dicționar de paronime*, Editura Lucman, București.
- Constantinescu, Silviu, *Dicționar de paronime*, Editura Rocambole Plus, București, 2001.
- Coteanu, Ion/ Forăscu, Narcisa/ Bidu-Vrănceanu, Angela, *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revăzută și adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985.
- Felecan, Nicolae, *Paronimia în limba română. Probleme de lexic și de cultivare a limbii, însoțite de un dicționar de paronime*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1993.
- Felecan, Nicolae, *Dicționar de paronime*, ediția a III-a, Editura Vox Cart, București, 2004.
- Fierăscu, C./ Ghiță, Gh., *Mic dicționar îndrumător în terminologia literară*, ediție revăzută și adăugită, Editura Ion Creangă, București, 1979.

- Hristea, Theodor, *Paronimia și importanța ei în procesul de predare a limbii române*, în RP, 2, 1972.
- Hristea, Theodor (coordonator), *Sinteze de limba română*, ediția a III-a revăzută și din nou îmbogățită, Editura Albatros, București, 1984.
- Marcu, Florin, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum I.O., București, 2000.
- Melniciuc, Ion, *Probleme controversate ale paronimiei*, în *Limbaje și comunicare*, volumul Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului, organizat de Facultatea de Litere a Universității din Suceava, ediția 1995, Editura Institutul European, Iași, 1997, p. 145-150.
- Zugun, Petru, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Editura Tehnopress, Iași, 2000.